

1998 Tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün Konu Bakımından Yargı Yetkisine İlişkin Hükümlerinin Kimyasal Silahlar Açısından Yorumlanması

Die Auslegung der Bestimmungen über die sachliche Zuständigkeit des Römischen Statuts des Internationalen Strafgerichtshofs von 1998 in Bezug auf chemische Waffen

Araş. Gör. Mustafa UÇAR*

ÖZ

Bu çalışmanın konusunu kimyasal silahların Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi dahilinde olup olmadığı sorunu oluşturmaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran 1998 tarihli Roma Statüsü'nün mahkemenin konu bakımından yetkisini düzenleyen hükümleri arasında kimyasal silahlar terimine açıkça yer verilmemiştir. Kimyasal silahlar terimine açıkça yer verilmesinin haricinde asıl tartışma konusu, bu terimin Statü'nün taslak maddelerinde yer almasına rağmen metnin son halinden çıkarılmasıdır. Bu da taraf devletlerin kimyasal silah kullanımını bilinçli olarak cezasız bırakıp bırakmadığı tartışmasını beraberinde getirmiştir. Bu tartışma da uluslararası antlaşmaların yorumu ve bu yorumda hazırlık çalışmalarının ne ölçüde kullanılabileceği problemi ile doğrudan ilgilidir. Çalışmada hazırlık çalışmalarından, Statü'ye taraf devletlerin kimyasal silahları Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi kapsamı dışında bıraktıkları sonucunun çıkarılıp çıkarılmayacağı ve Statü'nün 8. maddesinin kimyasal silahları kapsadığı şekilde yorumlanıp yorumlanamayacağı konusu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kimyasal silahlar, 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, uluslararası antlaşmaların yorumlanması, hazırlık çalışmaları.*

* Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Umumi Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi, (ucar@tau.edu.tr). ORCID: 0000-0002-0109-6134.

The Interpretation of the Provisions on Jurisdiction of the 1998 Rome Statute of International Criminal Court in Regards to Chemical Weapons

ABSTRACT

*The subject of this study is whether chemical weapons are within the jurisdiction of the International Criminal Court. The Rome Statute of 1998, which established the International Criminal Court did not explicitly included the term of chemical weapons among its provisions, which regulates the Court's jurisdiction in terms of jurisdiction *ratione materiae*. Apart from the fact that the term of chemical weapons is not explicitly included, the main subject of discussion is although chemical weapons is included in the draft articles of the Statute, the omission of this term from the final version. This brought the debate whether the state delegates deliberately left the use of chemical weapons unpunished. This discussion is directly related to the problem of interpretation of international treaties and then the extent to which preparatory work can be used in this interpretation. In the study, it was tried to clarify whether it can be deduced from the preparatory work that the states delegates to the Statute exclude chemical weapons from the jurisdiction of the International Criminal Court and whether the article 8 of the Statute can be interpreted as including chemical weapons.*

Keywords: *Chemical weapons, 1998 Rome Statute of International Criminal Court, treaty interpretation, preparatory work.*

GİRİŞ

Dünyada yaşanan insanlık dramlarını cezalandırmak, tekrar yaşanmasının önüne geçmek ve özellikle savaş suçlarını yargılamak amacıyla uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulması, her zaman uluslararası toplumun bir ihtiyacı olmuştur. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında bu ihtiyaç kendini daha da belirgin hale gelmiştir. Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi belirli zaman ve yerlerde işlenen suçları kovuşturmak ve sorumlularını cezalandırmak amacıyla kurulmuş ad hoc

mahkemelerdir.¹ Fakat bu mahkemeler ad hoc mahkemeler olması sebebiyle daimi ve evrensel bir nitelikte değildir.

Her olaya ilişkin kurulacak ad hoc mahkeme için uluslararası toplumun onayı ve dolayısıyla uzun bir zaman gerekeceğinden, bunun da olaylara ilişkin delillerin yok edilmesi veya faillerin kaçması gibi durumlara zemin hazırlayarak adaletin tesisinin gecikmesine neden olacağından, sürekli bir ceza mahkemesi kurulması ihtiyacı doğmuştur.²

Bunun yanında ad hoc mahkemeler, suçun işlenmesinden sonra belirli zaman ve durumlar için kurulduğundan doğal hakim ilkesi ile de çelişmektedir. Sürekli bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması ile bireylerin suçun işlendiği tarihten önce kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanması ve doğal hakim ilkesinin korunması sağlanmak istenmiştir.³ Ad hoc mahkemelerin yetkileri zaman ve yer bakımından sınırlı olduklarından ve dolayısıyla aynı konuda, aynı yerde, kısa bir zaman sonra yargılama yapamayacağından adaletin kalıcı olması için daimi bir mahkemeye ihtiyaç duyulmuştur.⁴ Ayrıca, geçici ve istisnai yapıda olan ad hoc mahkemelerin yetkileri olay, yer ve zaman bakımından sınırlı olduklarından potansiyel suçlular açısından caydırıcılıktan uzaktır.⁵ Fakat daimi bir mahkemenin yargılaması neticesinde hükmün infazı ile, uluslararası insancıl hukuku ihlal edebilecek potansiyel suçlulara ihlallere göz yumulmayacağı ve faillerin sorumlu olacakları mesajı verilerek mutlak nitelikte olmasa da caydırıcılık tesis edilmiş olacaktır.⁶ Bunun yanında Uluslararası suçları işleyen bireylerin uyrukluğunu taşıdığı devletin ulusal düzenlemelerindeki ayrıcalıklardan yararlanarak suçun cezasız kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.⁷

¹ Carsten Stahn, *A Critical Introduction to International Criminal Law*, Cambridge University Press, 2019, s. 192 vd.

² Selcen Erdal, *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi*, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018, s. 42.

³ R. Murat Önok, *Tarihî Perspektifiyle Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2003, s. 15; Erdal, s. 43.

⁴ Erdal, s. 43.

⁵ Önok, s. 14.

⁶ A.g.e., ss. 14-15.

⁷ Erdal, ss. 42-43.

1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesini (UCM) kuran Roma Statüsü ile daimi ve ileriye dönük yargılama yapan bir mahkeme nihayet kurulmuştur. Roma Statüsü'nün önsözünde böyle bir mahkemeye neden ihtiyaç duyulduğu;

“Bu yüzyıl boyunca milyonlarca çocuğun, kadının ve erkeğin insanlığın vicdanını derinden sarsan hayal edilemez zulümlerin kurbanı oldukları, bu tür ciddi suçların dünyanın barışını, güvenliğini ve refahını tehdit ettiği belirtilmiştir. Bir bütün olarak uluslararası topluma yönelik en ciddi suçların cezasız kalması ve ulusal düzeyde tedbirler alınarak ve uluslararası işbirliğini artırarak etkili kovuşturmanın sağlanması gerektiği, taraf devletlerin bu suçların faillerinin cezasız kalmasına son vermeye ve bu tür suçların önlenmesine katkıda bulunmaya kararlı oldukları” şeklinde ifade edilmiştir.⁸

Fakat UCM'nin uluslararası toplumun ihtiyaçlarına yanıt vermediği hususu bugün halen tartışılan konular arasındadır. Mahkemeye yöneltilen en önemli eleştirilerden birisi de Statü'nün UCM'nin konu bakımından yetkisini düzenleyen hükümleri arasında kimyasal silahlara açıkça yer verilmemesidir. Bu durumun yanı sıra asıl tartışma konusu Statü'nün taslak maddelerinde yer almasına rağmen, kimyasal silahlar teriminin metnin son halinden çıkarılmasıdır. Bu tutum, taraf devletlerin kimyasal silah kullanımını bilinçli olarak UCM'nin yargı yetkisi dışında bırakıp bırakmadığı sorusunu akla getirmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde UCM'nin konu bakımından yargı yetkisi ele alınacak, ikinci bölümde ise konunun uluslararası antlaşmaların yorumlanmasıyla doğrudan ilgili olması sebebiyle uluslararası antlaşmalarda yorum kuralları hakkında bilgi verildikten sonra nihayet son bölümde kimyasal silahların mahkemenin konu bakımından yargı yetkisi dahilinde olup olmadığına ilişkin tartışmalar ortaya konularak bir değerlendirme yapılacaktır.

⁸ International Criminal Court, 1998 Rome Statute of the International Criminal Court, 2011. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2020), Gayriresmi tercüme için bkz: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yasama, İhtisas Komisyonları, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Mevzuat, *Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü*. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

I. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN KONU BAKIMINDAN YARGI YETKİSİ

UCM, sürekli nitelikte, bağımsız, ileriye dönük yargı yetkisine sahip, belirli suçları işleyen bireylerin yargılandığı, statü sahibi kişilerin ceza kovuşturmasından teminat veya dokunulmazlıklar aracılığıyla kurtulamadığı, ulusal yargı yetkisini tamamlayan uluslararası bir mahkemedir.⁹

UCM'nin konu bakımından yargı yetkisine giren suçlar Roma Statüsü'nün 5. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre Mahkeme;

- a. Soykırım suçu¹⁰
- b. İnsanlığa karşı suçlar¹¹
- c. Savaş suçları¹²
- d. Saldırı suçu¹³

⁹ M. Yasin Aslan, *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara: Bilge Yayınevi, 2017, s. 96-99.

¹⁰ 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, m. 6. Detaylı incelemeler için bkz: William A. Schabas, *Genocide in International Law – The Crime of Crimes*, Cambridge University Press, 2009; Mert Ülgen, *The Role of International Criminal Court on Universal Jurisdiction in Terms of Genocide*, Der Yayınları, İstanbul: 2018.

¹¹ 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, m. 7. Detaylı inceleme için bkz: Robert Dubler, Matthew Kalyk, *Crimes against Humanity in the 21st Century Law, Practice and Threats to International Peace and Security*, Brill/Nijhoff, Leiden ; Boston: 2018.

¹² 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, m. 8. Detaylı incelemeler için bkz: Gizem Uysal, *Nüremberg Mahkemesi'nden Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Savaş Suçları*, Ankara: Yetkin, 2020; M. Yasin Aslan, *Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları*, Ankara: Bilge Yayınevi, 2016; Eve La Haye, *War Crimes in International Armed Conflict*, New York: Cambridge University Press, 2008; Knut Dörmann, *Elements of War Crimes Under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary*, New York: Cambridge University Press, 2004.

¹³ 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, m. 8bis. Detaylı incelemeler için bkz: Carrie McDougall, *The Crime of Aggression under the Rome Statute of the International Criminal Court*, Cambridge, United Kingdom ; New York, NY: Cambridge University Press, 2021; Sergey Sayapin, *The Crime of Ag-*

ile ilgili yargı yetkisine sahiptir.

Soykırım başlığını taşıyan 6. madde, soykırımın, ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu tamamen veya kısmen yok etme niyetiyle işlenen fiiller manasına geldiğini belirterek bu fiilleri şu şekilde sıralamıştır:

- (a) Grubun üyelerini öldürmek;
- (b) Grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek;
- (c) Grubu fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok etmek maksadıyla ağır yaşam koşullarına maruz bırakmak;
- (d) Grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler uygulamak;
- (e) Gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek.

7. madde ise insanlığa karşı suçları düzenlemektedir. Maddeye göre insanlığa karşı suç, herhangi bir sivil nüfusa yönelik yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi birini içermektedir:

- (a) Öldürme;
- (b) Toplu yok etme;
- (c) Köleleştirme;
- (d) Nüfusun sınır dışı edilmesi veya zorla nakli;
- (e) Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten diğer ciddi şekilde yoksun bırakma;
- (f) İşkence;
- (g) Tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıktaki diğer cinsel şiddet biçimleri;
- (h) 3. paragrafta tanımlandığı gibi, herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, bu paragrafta atıf yapılan herhangi bir

eylemle veya Mahkemenin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak siyasal, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dini, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm;

(i) Kişilerin zorla kaybedilmesi;

(j) Irk ayrımcılığı suçu;

(k) Kasıtlı olarak bedene veya zihinsel ya da fiziksel sağlığa büyük ıstırap veya ciddi zarar vermeye neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler.

Savaş suçları başlığını taşıyan 8. maddede ise, Mahkemenin, özellikle bir planın veya politikanın veya bu tür suçların geniş çaplı olarak işlenmesinin bir parçası olarak işlenmesi halinde, savaş suçları konusunda yargı yetkisine sahip olacağını düzenlemiştir. Maddenin 2. fıkrasında ise, savaş suçlarının ne anlama geldiği detaylı bir şekilde sıralanmıştır. Fakat bu fiiller arasında kimyasal silah kullanımı açıkça yer almamıştır. Aynı maddenin 2(b) fıkrasında “zehir veya zehirli silahların kullanılması” ile “boğucu, zehirli veya diğer gazlar ile benzeri sıvı, malzeme veya cihazların kullanılması” düzenlenmiş, ancak kimyasal silah kullanımının bu kapsamda olup olmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalara aşağıda yer verilecektir.

5. maddenin 2. fıkrası UCM'nin, saldırı suçu üzerindeki yargılama yetkisini, 121 ve 123. maddelere uygun bir şekilde suçu tanımlayan ve bu suçla ilgili olarak Mahkemenin hangi durumlarda bu yetkisini kullanacağını ortaya koyan bir hükmün kabul edilmesinden sonra yerine getireceğini ve böyle bir hükmün, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin ilgili hükümleri ile uyumlu olması gerektiğini düzenlemektedir. 30 Mayıs - 11 Haziran 2010 tarihleri arasında Kampala'daki konferans sonucunda 6 sayılı kararla Statü'ye eklenen 8bis maddesine göre¹⁴;

“1. Bu Statü'nün amacına yönelik olarak, “saldırı suçu”, bir Devletin siyasi veya askeri eylemini kontrol etme veya yönetme pozisyonundaki bir kişi

¹⁴ International Criminal Court, *Review Conference of the Rome Statute, Resolutions*, ICC-ASP/8/Res.6, s. 4. https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/ICC-ASP-8-Res.6-ENG.pdf (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

tarafından karakteri, ağırlığı ve boyutu itibariyle Birleşmiş Milletler Şartı'nın açık bir ihlalini teşkil eden bir saldırı fiili planlama, hazırlık, başlatma veya yürütme anlamına gelir.

2. fıkranın amacı açısından, "saldırı eylemi", bir Devletin başka bir Devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya Birleşmiş Milletler Şartı ile tutarsız bir şekilde silahlı kuvvetin kullanılması anlamına gelir. Savaş ilanından bağımsız olarak aşağıdaki eylemlerden herhangi biri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 tarihli 3314 (XXIX) sayılı kararı uyarınca, saldırı niteliği kazanacaktır:

(a) Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir Devletin topraklarına yönelik istila veya taarruz veya geçici de olsa bu istila veya taarruzdan kaynaklanan herhangi bir askeri işgalin veya kuvvet kullanılması ile başka bir Devletin topraklarının tamamı veya bir bölümünün ilhaki;

(b) Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir Devletin topraklarına karşı bombardımanı veya bir Devletin başka bir Devletin topraklarına karşı herhangi bir silah kullanması;

(c) Bir Devletin limanlarının veya kıyılarının, başka bir Devletin silahlı kuvvetleri tarafından ablukası;

(d) Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin bir başka devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz ve hava filolarına saldırması;

(e) Kabul eden devletle yapılan anlaşma uyarınca, o devletin ülkesinde bulunan silahlı kuvvetlerin, yapılan anlaşmaya aykırı olarak kullanılması ya da anlaşmanın sona ermesinden sonra o ülkedeki varlığını sürdürmesi;

(f) Bir Devletin, başka bir Devletin kullanımına izin verdiği topraklarının üçüncü bir Devlete karşı bir saldırı eylemi yürütmek için o Devlet tarafından kullanılmasına izin vermesi eylemi;

(g) Yukarıda listelenen fiiller seviyesinde bir başka devlete karşı silahlı kuvvet eylemleri gerçekleştiren silahlı çete, grup, düzensiz birlik ya da paralı askerlerin, bir devlet tarafından ya da bir devlet adına bir başka devlete karşı gönderilmesi ya da devletin bu eylemlere büyük ölçüde katılması."

Görüldüğü üzere Statü'ye eklenen 8bis maddesi ile saldırı suçunun ne manaya geldiği düzenlenmiş, savaş ilanından bağımsız olarak hangi eylemlerin saldırı niteliği kazanacağı sayılmıştır.

Kimyasal silah kullanımının UCM'nin yargı yetkisine dahil olup olmadığını tartışabilmek için öncelikle uluslararası antlaşmaların yorumuna ilişkin kurallar hakkında inceleme yapmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

II. ULUSLARARASI ANTLAŞMALARIN YORUMU

A. GENEL YORUM KURALI

Diğer hukuki metinlerde olduğu gibi uluslararası antlaşmaların açıklığa kavuşturulması için de yoruma ihtiyaç duyulmaktadır. Shaw'a göre uluslararası hukukta bir uluslararası antlaşmanın gerçek yorumu için, antlaşma metninde kullanılan kelimeler, tarafların niyeti ve belgenin amaçları da dahil antlaşmanın tüm yönlerinin dikkate alınması zorunlu olup uygulamada bu unsurlardan birini tamamen göz ardı etmenin imkanı bulunmamaktadır.¹⁵ Uluslararası antlaşmaların yorumuna dair temel kaynak 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi¹⁶ (VAHS)'dir. VAHS' nin antlaşmaların yorumuna ilişkin 31-33. maddeleri yukarıdaki üç yaklaşımı da içermektedir.¹⁷ Genel yorum kuralını düzenleyen m. 31/1'e göre; *"Bir antlaşma, hükümlerine antlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek aletade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır."*

Dolayısıyla, antlaşmada kullanılan kelimeler olağan anlamıyla ele alındığında bir çelişki meydana gelmiyorsa başka bir yoruma başvurulup metinden uzaklaşılması gerekmektedir.¹⁸

¹⁵ Malcom N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, Sekizinci Baskı, Çeviri Editörü: İbrahim Kaya, Çevirenler: Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara: 2018, s. 675.

¹⁶ United Nations, *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1969, Treaty Series, vol. 1155, p. 331. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (Erişim Tarihi: 01.04.2021) Türkçe metin için bkz: Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi. BM Enferyasyon Merkezi UNIC-Ankara. <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlaşmalar%20Hukuku%2069.pdf> (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

¹⁷ Shaw, s. 675.

¹⁸ Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Beta, İstanbul: 2017, s. 71.

Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) 'nun VAHS şerhine göre, yorumun başlangıç noktası metnin anlamının açıklanmasıdır.¹⁹ Madde- nin 1. fıkrası üç ayrı ilke içermektedir. Bunlardan ilki, doğrudan *pacta sunt servanda* ilkesi ile bağlantılı olan iyi niyetle yorumdur. İkinci ilke lafzi yaklaşımın özü olup tarafların terimlerin alelade manasından çıkan bu amaca sahip olduğu varsayılır. Üçüncü ilke hem sağduyu hem de iyi niyettir. Komisyon'a göre bir terimin alelade manası özetinde değil, antlaşma- nın bağlamında ve amacı ışığında belirlenmelidir.²⁰

31. maddenin 2. fıkrası ise bağlamın neyi içerdiğini tanımlamayı amaçlamaktadır. Bunlar giriş ve ekler olup, bağlantılı olması durumunda, taraflar arasında akdedilen başka ilgili antlaşma, metin ve tarafların daha sonraki tutumları da göz önünde bulundurulur.²¹ Bu iki belge türünün 2. fıkrada "bağlamın" bir parçasını oluşturması olarak tanınması, bunların antlaşmanın ayrılmaz bir parçası olarak görülmeleri gerektiği anlamına gelmeyip, antlaşmanın gerçek bir parçası olup olmadıkları tarafların ni- yetine göre değişkenlik gösterir.²² Antlaşmayı yorumlamak amacıyla 2. fıkrada öngörülen bu belge kategorileri bir muğlaklığı çözüme kavuştur- mak amacıyla başvurulacak mutlak bir delil olarak değil, antlaşma terim- lerinin alelade manasına ulaşmak maksadıyla bağlamın bir parçası olarak görülmelidir.²³ Yararlı etki (etkinlik) olarak adlandırılan "*bir şey hükümsüz olmaktansa hüküm ifade etsin*" ilkesine göre de antlaşmalar, konu ve ama- cını gerçekleştirecek, anlam ve etki doğuracak biçimde yorumlanmalı- dır.²⁴

¹⁹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, Yearbook of the In- ternational Law Commission, 1966, vol. II, s. 220. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf (Erişim Tarihi: 30.12.2019)

²⁰ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 221. Antlaşmaların yorumu ile ilgili bir çalışma için bkz: Malgosia Fitzmaurice, Olufemi Elias, Panos Merkouris, *Treaty interpretation and the Vienna Convention on the Law of Treaties: 30 years on*, Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010.

²¹ Sur, 71.

²² Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 221.

²³ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 221.

²⁴ Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk Birinci Kitap*, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1984, s.

Sözleşme'nin 31. maddesinin 4. fıkrasına göre ise; *"Tarafların bir terime özel bir mana vermek istedikleri tespit edilirse, o terime o mana verilir."* Dolayısıyla 4. fıkra bir istisna sağlamaktadır.²⁵ Terimin bağlamdaki anlamı ne olursa olsun tarafların özel bir mana verme niyeti tesis edilmiştir.²⁶ Fıkroda ispat standardının, bir terimin olağan anlamından sapma olması durumunda, oldukça yüksek tutulduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Bu doğrultuda bir tarafın belli bir terimi sadece belli bir anlamda kullanmasının ispatı yeterli değildir.²⁸

B. TAMAMLAYICI YORUM ARAÇLARI

1. Genel olarak

VAHS'nin tamamlayıcı yorum araçları başlığını taşıyan 32. maddesi, antlaşmanın hazırlık çalışmalarına ve yapıma şartları da dahil, tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulabileceğini düzenlemiştir. Bu başvuru 31. maddenin uygulanmasından ortaya çıkan anlamı teyit etmek veya 31. maddeye göre yapılan yorumun, anlamı muğlak veya anlaşılmasız bırakması, çok açık bir şekilde saçma olan veya makul olmayan bir sonuca götürmesi durumunda anlamı tespit etmek amacıyla yapılır.

UHK'ya göre, uluslararası mahkemelerin içtihatlarında, kelimelelerin alelade anlamlarının açık ve bağlam içinde anlaşılır olduğu durumlarda, diğer yorum araçlarına başvurma gereğinin olmadığını ifade eden pek çok hüküm mevcut olup bu ifadelerin çoğu hazırlık çalışmalarının kullanımı ile ilgilidir.²⁹ Hazırlık çalışmasının kullanımı metinsel yaklaşımı olumsuz etkileyebileceğinden dikkatle kullanılması gereken bir yardımdır.³⁰

129., Mesut Hakkı Caşın, *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*, Cilt I, Legal, İstanbul: 2013, s. 516., Sur, s. 71.

²⁵ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 222.

²⁶ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 222.

²⁷ Shaw, ss. 678-679.

²⁸ A.g.e., s. 679.

²⁹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 222.

³⁰ James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, Eighth Edition, Oxford University Press, 2012, s. 383.

Komisyon'un antlaşma yorumuna yaklaşımı, antlaşma metninin tarafların niyetlerinin gerçek ifadesi olarak kabul edilmesi ve tarafların başlangıçtan itibaren varsayılan niyetlerinin araştırılmasından ziyade metnin anlamının açıklanması temeline dayanmaktadır.³¹ Yani yorum yapılırken tarafların niyetinden ziyade antlaşma metnine odaklanılmalıdır. Bir antlaşmayı yorumlamak için birincil kriter olan ve taraflarca yapılan özgün yorumlarla birlikte, terimlerin sıradan anlamını, antlaşmanın bağlamını, amaç ve hedefini ve uluslararası hukukun genel kurallarını oluşturan 31. madde bu temelde formüle edilmiştir.³² Komisyon, hazırlık çalışmalarını da içeren diğer yorum araçlarına başvuruyu düzenleyen 32. maddenin, 31. maddenin uygulanmasından hasıl olan anlamın doğrulanması ve 31. maddeye göre yapılan yorum, anlamı muğlak ve anlaşılmaz bıraktığında ya da açıkça saçma ve mantıksız bir sonuca götürdüğünde, anlamın tespit edilmesi amacı için cevaz verilebilir olduğu kanaatindedir.³³

Hazırlık çalışmasına ilişkin hüküm, Viyana Konferansı'nın ilk oturumunda üzerinde önemli bir tartışmanın yapıldığı, yoruma ilişkin kuralların tek bölümüydü.³⁴ Ortaya çıkan farklılıkların, tarafların taahhütlerini ortaya koyan bir antlaşma metninin önceliğini savunanlar ve yorum arayışını öncelikle tarafların niyetlerini araştırmak olarak görenler arasında var olduğu ifade edilebilir.³⁵ Neticede, özellikle ABD heyeti tarafından üstlenilen, yoruma ilişkin genel kural ile hazırlık çalışmasının kullanılması kuralının tek bir hükümde birleştirilerek aynı zemine oturtulması girişimleri başarısız olmuştur.³⁶

³¹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 223.

³² Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 223.

³³ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 223.

³⁴ Oliver Dörr, Kirsten Schmalenbach, *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary*, 2nd Edition, Springer, 2018, s. 620.

³⁵ A.g.e., s. 620,

³⁶ A.g.e., s. 620, Richard Gardiner, *Treaty Interpretation*, Oxford University Press, New York, 2011, s. 303. ABD heyetinin girişimlerine ilişkin belge için bkz: United Nations Conference on the Law of Treaties, First and Second Sessions Vienna, 26 March- 24 May 1968 and 9 April- 22 May 1969, A/CONF.39/C.I/L.156, Official Records, Document of the Conference, United Nations, New York,

Komisyon'a göre "tamamlayıcı (supplementary)" kelimesi 32. maddenin alternatif veya özerk yorum araçları sağlamadığını, yalnızca 31. maddede yer alan ilkelerle yürütülen bir yoruma yardım etme araçlarını sağladığını vurgular. 32. Madde, (a) bendinde bu araçların açık bir anlamın olmadığı durumlarda anlamı belirleme amacı için kullanımını kabul eder. (b) bendi ise 31. maddeye göre yapılan yorumun açıkça saçma veya mantıksız bir anlam verdiği durumlarda devreye girecektir.³⁷

Komisyon, terimlerin olağan anlamlarının gücünü aşırı derecede zayıflatmayacaksa, istisnanın kesinlikle sınırlı olması gerektiği kanaatinde. Buna göre (b) bendi, 31. madde uyarınca yapılan yorumlamanın açıkça saçma veya mantıksız bir sonuç verdiği durumlarla sınırlıdır.³⁸

Mbengue'ye göre, tamamlayıcı yorum araçlarını düzenleyen 32. maddenin, genel yorum kuralını düzenleyen 31. madde ile birlikte okunması gerekmektedir.³⁹ 31. maddede genel yorum "kuralı" başlığı kullanılırken, 32. maddede tamamlayıcı yorum "araçları" ifadesinin kullanılması 32. maddenin, yorumlamada baskın bir rol oynayan 31. maddeye yardımcı olduğunu ve "tamamlayıcı" sıfatının kullanılması da 32. madde kapsamındaki araçların alternatif veya özerk yorum araçları olmayıp genel yorum kuralına ek olduğunu ve ondan bağımsız bir fonksiyona sahip olmadığını göstermektedir.⁴⁰ 32. maddenin yorumlayıcı işlevini ancak genel kuralı düzenleyen 31. maddenin uygulanmasından sonra üstleneceği varsayılmaktadır.⁴¹

32. maddedeki tamamlayıcı araçlar yalnızca ikincil olmakla kalmayıp aynı zamanda ihtiyari ve şarta bağlıdır.⁴² Çünkü 31. maddede "...yorumlanır", "...dikkate alınır", "...verilir" gibi fiiller kullanılmışken,

1971, s. 149.

³⁷ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 223.

³⁸ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 223.

³⁹ Makane Moise Mbengue, "Rules of Interpretation (Article 32 of the Vienna Convention on the Law of Treaties)", *ICSID Review*, Vol. 31, No. 2 (2016), s. 399.

⁴⁰ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 223, para. 19, Mbengue, s. 399.

⁴¹ Dörr, Schmalenbach, s. 618.

⁴² Mbengue, s. 399.

32. maddede belirtilen iki durumda tamamlayıcı yorum araçlarına “başvurulabilir” ifadesi yer almaktadır.⁴³

Ek yorumlama araçları arasında belirgin bir hiyerarşik düzen bulunmamakla birlikte, VAHS'nin 31 ve 32. maddelerinde geliştirilen yorumlama sisteminin yapısı, bazı materyallerin yorumlama sürecinde diğerlerinden daha fazla veya daha az ağırlığa sahip olabileceğini göstermektedir.⁴⁴ Bu Waldock'un görüşü ile de tutarlıdır.⁴⁵ Waldock'a göre, ek yorumlama araçları “ tarafların niyetlerine ilişkin diğer ilgili kanıtlara karşı tartılacak kanıtlardır” ve “inandırıcılıkları”, tarafların antlaşmanın hükümlerine atfettikleri anlama ilişkin ortak anlayışı ne ölçüde desteklediklerine bağlıdır.⁴⁶

2. Hazırlık Çalışmaları

a. Tanım

Roma Statüsü'nün taslak metninde kimyasal silahlara ilişkin düzenleme yer almasına rağmen asıl metinden çıkarılması, konunun hazırlık çalışmaları açısından incelenmesini gerektirmiştir.

Tamamlayıcı yorum araçlarından olan hazırlık çalışmalarının tanımını 1969 VAHS'nin 32. maddesinde yer almamaktadır. UHK da, hazırlık çalışmalarını tanımlamaya çalışmanın bir fayda sağlamayacağını ve bunu yapmanın yalnızca ilgili kanıtların dışlanmasına yol açabileceğini ifade etmiştir.⁴⁷

Hazırlık çalışmalarının uluslararası hukukta kabul görmüş bir tanımını olmadığı gibi, bu konuda ne tür materyallerin dikkate alınabileceği veya yorumcunun antlaşma tarihinden ne kadar geriye gidebileceği ko-

⁴³ A.g.e., s. 399.

⁴⁴ Esmé Shirlow, Michael Waibel, “A Sliding Scale Approach to Travaux in Treaty Interpretation: The Case of Investment Treaties”, *British Yearbook of International Law*, March 2021, s. 17.

⁴⁵ Shirlow, Waibel, s. 17-18.

⁴⁶ Sir Humphrey Waldock, Third report on the law of treaties, Document A/CN.4/167 and Add.1-3, *Yearbook of the International Law Commission*, 1964, Vol. II, s. 58, para. 21.

⁴⁷ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 223, para. 20.

nusunda da net bir kural yoktur.⁴⁸ Dörr/Schmalenbach'a göre, hazırlık çalışmalarının kullanılma amacı, tarafların anlaşma üzerinde anlaştıkları şeyin gerçek anlamını tespit etmek olduğundan, söz konusu materyalin hazırlık çalışması olarak kabulü için öncelikle dış dünyanın bir parçası olmaları, yani bir yorumcu tarafından objektif olarak değerlendirilebilir nitelikte olmaları gerekmektedir.⁴⁹ Bu sebeple bireysel düşünceler, hatıralar ve planlar ilkesel olarak hazırlık çalışması olarak nitelendirilemeyeceği gibi; yazılı olmadığı veya başka kanıtlarla desteklenemediği müddetçe sözlü ifadelerin de bu kapsamda değerlendirilmesi zordur.⁵⁰

Hazırlık çalışmaları, müzakere kayıtları, antlaşmanın birbirini takip eden taslakları, komisyon tutanakları ve genel işlemler, taraflar arasındaki diplomatik teatiler, hükümetlerin ve temsilcilerinin muhtıra ve açıklamaları, bir taslak komitesi başkanı tarafından yapılan yorumlayıcı açıklamalar gibi⁵¹ bir antlaşmanın resmi olarak sonuçlandırılmasıyla neticelenen müzakerelerin yazılı kayıtlarından ve diğer koşulları belgeleyen materyallerden oluşmaktadır.⁵² Antlaşmanın imzalanması ve onaylanması arasındaki süre de dahil, sonradan yayınlanan materyal ve beyanların hazırlık çalışmaları anlamına gelmeyeceği değerlendirilmektedir.⁵³

Örneğin, Ege Denizi Kıta Sahaneliği davasında Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan Brüksel Bildirisini yorumlarken 31 Mayıs 1975 tarihli toplantının yapıldığı ve Bildiri'nin düzenlendiği bağlamın bu bildirinin anlamına ne ölçüde ışık tuttuğunu değerlendirmiş, bu değerlendirmeyi yaparken de iki hükümet arasındaki nota teatisini ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki beyanını dikkate almıştır.⁵⁴

⁴⁸ Dörr, Schmalenbach, ss. 620-621.

⁴⁹ A.g.e., s. 621.

⁵⁰ Dörr, Schmalenbach, s. 621.

⁵¹ Mbengue, s. 389, Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, 2nd Edition, New York: Cambridge University Press, 2007, s. 246.

⁵² Martin Ris, "Treaty Interpretation and ICJ Recourse to Travaux Préparatoires: Towards a Proposed Amendment of Articles 31 and 32 of the Vienna Convention on the Law of Treaties", *Boston College International Comparative Law Review*, Volume 14, Issue 1, Article &, 12-1-1991, s. 112.

⁵³ Mbengue, s. 390.

⁵⁴ ICJ Reports, Aegean Sea Continental Shelf, Judgment, 1978, p. 3, para. 100-105,

b. Başvuru

Hazırlık çalışmalarına başvuru nasıl olmalıdır? Ris'e ve Mbengue'e göre, antlaşma müzakereleri sırasında taslağı hazırlayanlar, antlaşmanın son halini kabul etmeden önce, müzakereleri başarılı bir sonuca ulaştırmak amacıyla muğlak ve dolambaçlı formülasyonlar benimseyebilir veya daha sonra vazgeçebilecekleri çeşitli görüşler ileri sürebilir; bu da antlaşmayı imzalayanların niyetleri konusunda bir yorumcu açısından belirsiz, eksik, kafa karıştırıcı ve yanıltıcı olabilir.⁵⁵ Ayrıca, hazırlık çalışmalarında çeşitli sebeplerle belirli hükümlerin bulunmaması yorumcu tarafından, taraflar arasında sessiz kalınması konusunda oybirliği bulunduğu şeklinde algılanabilir.⁵⁶ Örneğin, önemli müzakereler genellikle özel tartışmalar sırasında gayri resmi olarak gerçekleşir ve bu nedenle müzakere kayıtlarında asla görünmez.⁵⁷ Bu sebeple yorumlamada hazırlık çalışmalarına başvuru ihtiyatlı olmalıdır.⁵⁸ Bir belgenin hazırlık çalışması olarak nitelendirilmesi, bu belgenin ilgili antlaşmanın yorumunda mutlaka rol oynayacağı anlamına gelmeyip, 'bir antlaşmanın hazırlık çalışmalarını oluşturan hususların tespiti' ile 'yorumlama sürecinde her bir hususa verilecek önem' arasında bir ayırım yapılmalıdır.⁵⁹ Kullanılacak materyalin değeri, eksiksizlik, kullanılabilirlik, özgünlük, inandırıcılık, erişilebilirlik, söz konusu antlaşma şartlarıyla doğrudan ilgisi, diğer yorumlama araçlarıyla tutarlılığı ve belirli bir materyalin evriminde yer alan tarafların sayısı gibi çeşitli faktörlere bağlıdır.⁶⁰ Ayrıca materyal, müzakere taraflarının ortak bir niyetini ne kadar çok yansıtıyorsa, yorum değerinin de o kadar yüksek olacağı kabul edilmektedir.⁶¹

Dörr, Schmalenbach, s. 625. Detaylı bir inceleme için bkz: Aslan Gündüz, "Ege Denizi Kıta Sahaneli Davası ve Bazı Düşünceler", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl 1983, Cilt 3, Sayı 2, ss. 11-23.

⁵⁵ Ris, s. 112-113, Mbengue, s. 401.

⁵⁶ Ris, s. 113.

⁵⁷ Aust, s. 246, Ris, s. 113, Mbengue, s. 401, Sir Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, 2nd Edition, Manchester University Press, 1984, s. 142.

⁵⁸ Mbengue, s. 401, Sinclair, s. 142.

⁵⁹ Mbengue, s. 390.

⁶⁰ Aust, s. 246, Dörr, Schmalenbach, s. 624.

⁶¹ Dörr, Schmalenbach, s. 624.

Bu bağlamda, Shirlow/Waibel, VAHS'nin 32. maddesi kapsamındaki hazırlık çalışmaları için değişken ölçekli bir yaklaşım önermektedir. Bu yaklaşıma göre, yorum faaliyetini yürütenler, yorumda kullanılacak materyalin "hazırlık çalışması" veya "tamamlayıcı bir yorum aracı" oluşturmadığı gerekçesiyle materyalin tamamını dışlamak yerine, yorumlama sürecine yapacağı niteliksel faydaya odaklanacaklardır. Bu nedenle, materyalin resmi olarak hazırlık çalışması olarak nitelendirilip nitelendirilmediği çok önemli olmayıp, bunun yerine, yorumcular, 32. madde kapsamında atıfta bulunulabilecek materyal türleri arasındaki farklılıkları ilgilerine göre tanıyacak ve materyallere verilecek ağırlığı buna göre değerlendireceklerdir. Değişken ölçek yaklaşımını benimseyen bir yorumcu, örneğin, tarafların ortak niyetini ortaya koyabilecek materyallere daha fazla ağırlık verecek, tek taraflı bir dahili belgeyi ise tamamen hariç tutmayacak, fakat ona daha az ağırlık verecektir. Böyle bir yaklaşımın avantajı, ilgili olarak bir antlaşma müzakeresi sırasında oluşturulan tüm materyalleri kapsamaması, ancak, bu materyallerin bir antlaşma hükmünün ne anlama geldiğini en iyi ortaya koyacak şekilde, antlaşma taraflarının ortak niyetini gösteren materyallere en fazla ağırlığın verilmesidir.⁶²

Waldock'a göre, müzakereler sırasında tarafların beyanları, diğer taraflarca kabul edildiklerine dair kanıtların yokluğu halinde küçük bir değere sahiptir. Hazırlık çalışmaları, özgün bir yorum aracı olmayıp, yalnızca kanıt olduğu için, onları tanımlamaya çalışmakla bir şey kazanılacağı düşünülmemektedir; gerçekten de, bunu yapmak yalnızca ilgili kanıtların olası dışlanmasına yol açabilir.⁶³

Devletler, gerçek durumu belirsizleştirmek için hazırlık çalışmalarını manipüle etmiş olabileceğinden ve tek taraflı olarak antlaşma müzakereleri ile ilgili daha fazla materyal yayınladıkça, mahkemelerin giderek artan bir şekilde hazırlık çalışmalarını neyin oluşturduğu ve yorumlama sürecinde iddia edilen çeşitli hazırlık örneklerine ne ağırlık verecekleri meselesi ile daha çok meşgul olmaları gerekeceğinden değişken ölçekli yaklaşımın da riskler taşıdığı ifade edilmektedir.⁶⁴

⁶² Shirlow, Waibel, s. 8.

⁶³ Waldock, s. 58, para. 21.

⁶⁴ Shirlow, Waibel, s. 18, Julian Davis Mortenson, "The Travaux of Travaux: Is the

Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'nın 1927 tarihli Lotus kararında da, antlaşma metninin kendi içinde yeterince açık olması durumunda hazırlık çalışmasını dikkate almak için hiçbir neden olmadığı ifade edilmiştir.⁶⁵ UAD de 1948 tarihli danışma görüşünde, bir antlaşma metninin kendi içinde yeterince açık olması durumunda, hazırlık çalışmasına başvurmak için hiçbir nedenin var olmaması sebebiyle, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'nın tutarlı uygulamasından sapması gerektiğini düşünmediğini ifade etmiştir.⁶⁶ İlerleyen tarihlerdeki kararlarında da bu yaklaşımını sürdürmüştür.⁶⁷ Antlaşma metninin tartışma konusu ile ilgili bir düzenleme içermediği durumlara ilişkin olarak ise, UAD'nin Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'ye ilişkin 1951 tarihli danışma görüşü aydınlatıcı olabilir.⁶⁸ Bu danışma görüşünde Mahkeme, uluslararası uygulamaya göre, çok taraflı bir sözleşmede çekinceler öngören bir maddenin bulunmamasından, Akit Devletlerin belirli çekinceler koymalarının yasak olduğu sonucuna kesinlikle varılamayacağını, konuyla ilgili açık bir hüküm bulunmadığı takdirde, çekince koyma imkânı ile bunların geçerliliği ve etkisinin belirlenmesinde çok taraflı bir antlaşmanın niteliği, amacı, hükümleri, hazırlanma ve kabul edilme şeklinin dikkate alınması gereken unsurlar olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Ayrıca, Sözleşme'nin Genel Kurul tarafından kabul edilmesinden hemen önce yapılan toplantılarda Altıncı Komite'de çekinceler

Vienna Convention Hostile to Drafting History?", *The American Journal of International Law*, Vol. 107, 2013, s. 793.

⁶⁵ Publications of the Permanent Court of International Justice. Series A.-No. 70 September 7th, 1927 Collection of Judgements the Case of the S.S. "Lotus", s. 16.

⁶⁶ ICJ Reports, "Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter)", Advisory Opinion of May 28th, 1948, p. 57, s. 63.

⁶⁷ ICJ Reports, "Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations", Advisory Opinion, 1950, p. 4, ICJ Reports, "Ambatielos Case (Merits: Obligation to Arbitrate)", Judgment of July 1st, 1952, p. 28, ICJ Reports, "Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland)", Jurisdiction of the Court, Judgment, 1973, p. 3.

⁶⁸ ICJ Reports, "Reservations to the Convention on Genocide", Advisory Opinion, 1951, p. 15.

⁶⁹ Reservations to the Convention on Genocide, s. 22.

üzerine yapılan tartışmalara işaret ederek, bazı delegelerin, hükümetlerinin, yalnızca belirli çekincelere tabi olarak Sözleşmeyi imzalayabileceğini veya onaylayabileceğini açıkça ilan ettiğini belirtmiş, Genel Kurul'da Sözleşme'ye çekince koyma konusunda bir mutabakata varıldığını ve bundan Sözleşme'ye taraf olan Devletlerin buna rıza gösterdikleri sonucuna varılacağı sonucunun çıkarılacağını kabul etmiştir.⁷⁰

UHK, tamamlayıcı yorum araçlarını düzenleyen maddenin, antlaşma metninin tarafların niyetlerinin gerçek ifadesi olduğunun varsayılması gerektiği görüşüne dayandığını ve yorumun başlangıç noktasının, tarafların niyetlerinin baştan itibaren araştırılması değil, metnin anlamının açıklığa kavuşturulması olduğunu belirterek antlaşmaların yorumunda bu metinsel yaklaşımı benimsediğini, UAD'nin içtihatlarında da antlaşmaların yorumlanmasında metinsel yaklaşımın kendisi tarafından yerleşik hukuk olarak kabul edildiği sonucuna varmanın mümkün olduğunu belirten birçok açıklamasının olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Hazırlık çalışmalarındaki materyalin yorum sürecinde oynayabileceği rol, metinsel yaklaşımlar ile antlaşmaların yorumlanmasına yönelik "niyetler" arasındaki temel farkı işaret ettiğinden, 32. maddenin yorumlanması açıkça metinsel yaklaşıma dayanmaktadır ve hazırlık çalışmasının bu ek değeri, genellikle VAHS yorum kurallarının örf ve adet hukuku karakterinin bir parçası olarak kabul edilir.⁷²

III. KİMYASAL SİLAHLARIN ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN YARGI YETKİSİNE DAHİL OLUP OLMADIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

A. HAZIRLIK ÇALIŞMALARI BAKIMINDAN

Kimyasal silahların kullanımı 1993 tarihli Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme ile yasaklanmıştır.⁷³ Kimyasal

⁷⁰ Reservations to the Convention on Genocide, s. 22-23

⁷¹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, s. 220, para. 11.

⁷² Dörr, Schmalenbach, s. 618.

⁷³ 1993 tarihli Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme. (Bundan sonra Kimyasal Silahlar Sözleşmesi olarak anılacaktır.), *Resmî Gazete*, Tarih: 3

Silahlar Sözleşmesi'nin Başlangıç kısmında taraf devletlerin "1925 Tarihli Cenevre Protokolüyle üstlenilen yükümlülüklerin tamamlanması suretiyle, bütün insanlığın esenliği uğruna, kimyasal silahların kullanılması ihtimalini tamamiyle ortadan kaldırmaya kararlı olarak" anlaşmaya vardıkları ifadesine yer verilmiştir. Kimyasal silahlar ise "Tanımlar ve Ölçütler" başlıklı 2. maddenin 1. fıkrasında tanımlanmıştır. Buna göre;

"Bu Sözleşmenin amaçları çerçevesinde:

1. "Kimyasal Silahlar" deyimini, bir arada veya ayrı ayrı, aşağıdaki anlamda kullanılacaktır:

(a) Bu Sözleşmeyle yasaklanmayan amaçlarla kullanıldıkları ve cins ve miktarlarının bu amaçlarla tutarlı olduğu durumlar hariç olmak üzere, zehirli kimyasal maddeler ve bunların hammaddeleri;

(b) (a) fıkrasında belirlenen zehirli kimyasal maddelerin, bu fıkarda tanımlanan savaş gereçleri ve aygıtlarının kullanımı sonucunda ortaya çıkacak olan zehirleyici nitelikleri yoluyla ölüme veya bir başka hasara yol açmak amacıyla özel olarak tasarımı yapılmış savaş gereçleri ve cihazları;

(c) (b) fıkrasında sözü edilen savaş gereçleri ve aygıtlarının kullanımıyla doğrudan doğruya ilişkili bir biçimde kullanılmak üzere özel olarak tasarımı yapılmış olan herhangi bir cihaz."

Sözleşmede her çeşit kimyasal silah kullanımı yasaklanmış ve bu amaçla yasaklanacak kimyasal silahlar üzerinde anlaşmaya varılmıştır.⁷⁴

Yukarıda da bahsedildiği üzere, insanlığın vicdanını derinden sarsan hayal edilemez zulümlerin, dünya barışını, güvenliğini ve refahını tehdit eden ciddi suçların cezasız kalmaması ve bu tür suçların önlenmesi amacıyla UCM' yi kuran 1998 tarihli Roma Statüsü açıkça "kimyasal silahlar" terimini zikretmemiştir. Fakat asıl tartışma doğuran taslak

Mayıs 1997, Sayı: 22978. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22978_1.pdf (Erişim Tarihi: 31.03.2021).

⁷⁴ Salih Karataş, *Uluslararası Hukukta Silahsızlanma ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW)*, Legal, İstanbul: 2015, s. 63. Kimyasal silahlar ve Kimyasal Silah Sözleşmesi hakkında ayrıca bakınız: Ozan Yağmuroğlu, "Kimyasal Silahlara Yönelik Olarak Alınan Önlemlerin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Perspektifinde Değerlendirilmesi", *Afet ve Risk Dergisi*, 3(2), 2020, ss. 125-142.

metinde “kimyasal silahlar” terimine yer verilmesine rağmen⁷⁵ Statü’nün son halinde bu terime yer verilmemesidir. Çünkü bu durum kimyasal silah teriminin Statü’yü kabul eden devletler tarafından bilinçli olarak metinden çıkarılarak kimyasal silahların cezalandırılmaması niyetinde olup olmadıkları ve niyetlerinin nasıl tespit edileceği sorusunu akıllara getirmiştir.

Bir görüşe göre, kimyasal ve biyolojik silah kullanımının Roma Statüsü’nde yer almamasının nedeni, müzakereler sırasında delegelerin nükleer silahların Statü’ye dahil edilmesi konusunda fikir birliğine varmamasıdır.⁷⁶ Konferansın son aşamalarında nükleer silahlar Statü taslağından çıkarılmış, nükleer silahlara ilişkin bir yasağın Statü’de yer almasını savunan delegasyonlar ise karşılıklılık ve denge eksikliği olduğu hissiyle dikkatlerini kimyasal ve biyolojik silahlara ilişkin yasağa karşı çıkarmaya yöneltmişlerdir.⁷⁷ Bu yönelişin “nükleer silahlar Statü’ye dahil edilmeyecekse, fakirin kitle imha silahı olan kimyasal ve biyolojik silahlar da dahil edilmemelidir” anlayışından ileri geldiği ifade edilmektedir.⁷⁸ Fakat bu yeni tartışmaları çözmek için çok az bir zaman kalması sebebiyle onaylanma ihtimali en yüksek olan bir taslağın önerilmesi amacıyla nihai taslakta herhangi bir kitle imha silahından bahsedilmemiştir.⁷⁹ Hem Genel Kurul hem de Genel Komite Bürosu özet kayıtlarının incelenmesi konferans süresince kimyasal ve biyolojik silahların kullanımının bir savaş suçu

⁷⁵ United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, *Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court*, A/CONF.183/2/Add.1, 14 April 1998, s. 19 vd. <https://digitallibrary.un.org/record/253772#record-files-collapse-header> (Erişim Tarihi: 30.03.2021)

⁷⁶ Kara Allen, Scott Spence, Rocío Escauriaza Leal, “Chemical and Biological Weapons Use in the Rome Statute: A Case for Change”, *Vertic Brief*, 14, February 2011, s. 2.

⁷⁷ A.g.e, s. 6.

⁷⁸ Roger S. Clark, “Building on Article 8(2)(b)(xx) of the Rome Statute of the International Criminal Court: Weapons and Methods of Warfare”, *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, Vol. 12, No. 3 (Summer 2009), University of California Press, ss. 366-389, s. 376, Allen, Spence, Leal, s. 7.

⁷⁹ Allen, Spence, Leal, s. 6.

olarak listelenmesine delegelerin açıkça itiraz etmediklerini ortaya koymaktadır.⁸⁰

Roma Konferansı, kimyasal ve biyolojik silah kullanımının, bu silahlara özgü nedenlerden dolayı değil de daha çok delegelerin nükleer silah kullanımına ilişkin bir yasağın dahil edilip edilmemesi hususunda anlaşamadıkları harici bir nedenden ileri geldiğini göstermektedir.⁸¹

2010 yılında Kampala’da gerçekleştirilen Roma Statüsü’nün Birinci Gözden Geçirme Konferansı’ndan önce Belçika, Roma Statüsü için bir takım değişiklikler önermiştir.⁸² Belçika tarafından önerilen ve 14 devlet tarafından da desteklenen bu değişikliklerden biri de uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışma durumlarında biyolojik ve kimyasal silahların, anti personel mayınlarının ve bazı konvansiyonel silahlara ilişkin Sözleşmeler⁸³ kapsamındaki bazı silahların doğrudan savaş suçları listesine eklenmesidir.⁸⁴ Değişiklik teklifinin gerekçesinde, değişiklik taslağının, dünyadaki Devletlerin beşte dördünden fazlasının onayladığı veya kabul ettiği uluslararası anlaşmalarla yasaklanan belirli silahların kullanımına atıfta bulunduğu, bu antlaşmalardan bazılarının neredeyse evrensel olarak onaylanmış olduğu, çok sayıda Devlet tarafından uluslararası teamül hukuku olarak kabul edildiği belirtilmiştir.⁸⁵ Değişiklik teklifinin birinci paragrafının, biyolojik, kimyasal ve anti personel

⁸⁰ A.g.e., s. 6.

⁸¹ Allen, Spence, Leal, s. 7.

⁸² Belgium, Draft Amendments to the Rome Statute on War Crimes, 29 September 2009. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2009/CN.733.2009-Eng.pdf> (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

⁸³ Bakteriyolojik ve Toksin Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanması Yasaklanması ve İmha Edilmesi Sözleşmesi, 10 Nisan 1972, Londra, Moskova ve Washington, Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretim, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme, 13 Ocak 1993, Paris, Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretim ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme, Ottawa, 18 Eylül 1997. Ayrıca bkz: Hennie Strydom, “Prohibited Weapons and the Means and Methods of Warfare in the Rome Statute”, *South African Yearbook of International Law*, Vol. 35 (2010): 97-110.

⁸⁴ Belgium, Draft Amendments to the Rome Statute on War Crimes, s. 5.

⁸⁵ Belgium, Draft Amendments to the Rome Statute on War Crimes, s. 5.

mayınlarının ve bazı konvansiyonel silahların uluslararası bir silahlı çatışma durumunda kullanımını suç saydığını, (Roma Statüsü madde 8, paragraf 2, b), ikinci paragrafın ise, UCM' nin yargı yetkisini, uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışma durumunda bu tür silahların kullanılmasına kadar genişlettiği (Roma Statüsü madde 8, paragraf 2, e) ifade edilmiştir.⁸⁶ Ancak değişiklik teklifi kabul edilmesine rağmen, yeterli zaman kalmaması sebebiyle bu Konferans' ta ele alınamamıştır.⁸⁷ Bu durum eğer taraf devletlerin kimyasal silahları Roma Statüsü'nün yargı yetkisi dışında bırakma yönünde bir iradeleri varsa onun bir yansıması olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve bunun bir etkisinin bulunup bulunmadığı sorusunu akıllara getirebilir. Dörr/Schmalenbach'a göre, hazırlık çalışmalarını yorumlama konusunda sabit kurallar yoktur, ancak bazı pratikler bulunmaktadır.⁸⁸ Örneğin, güvenilir bir metnin müzakere sürecinde bazı bölümlerinin silinmesi veya değişikliklerin reddedilmesinden çıkarılabilecek sonuçlarla ilgili soru oldukça sık gündeme gelmektedir.⁸⁹ UAD, Namibya görüşünde belirli bir önerinin uluslararası bir organ tarafından kabul edilmemesinin, önerilene zıt bir manada toplu bir açıklama yapıldığı çıkarımını mutlaka beraberinde getirmeyeceğini belirterek, reddedilmeyi veya onaylanmamayı belirleyen birçok nedenin olabileceğine işaret etmiştir.⁹⁰

Kevin Jon Heller, 120 Devletin Roma Statüsü'nü kabul ettiklerinde ne amaçladıklarını değerlendirmenin bir önemi olmadığını, önemli olanın 120 devletin Roma Statüsü'nün 8. maddesini nasıl anladığının bilinip bilinmediği olduğunu belirtmektedir.⁹¹ Müzakerelerin sonuçlarından memnun olup olmadıklarına bakılmaksızın, 120 devletin hepsi, kabul ettikleri Roma Statüsü'nün biyolojik veya kimyasal silahların kullanımını

⁸⁶ Belgium, Draft Amendments to the Rome Statute on War Crimes, s. 5.

⁸⁷ Allen, Spence, Leal, s. 8.

⁸⁸ Dörr, Schmalenbach, s. 631.

⁸⁹ Dörr, Schmalenbach, s. 631.

⁹⁰ ICJ Reports, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, 1971, p. 16, para. 69.

⁹¹ Kevin Jon Heller, "The Rome Statute Does Not Criminalise Chemical and Biological Weapons", *OpinioJuris*, 05.11.2015. <http://opiniojuris.org/2015/11/05/why-the-rome-statute-does-not-criminalise-chemical-and-biological-weapons/> (Erişim Tarihi: 01.07.2020).

suç saymadıklarının farkındalardı ve niyetleri bunların kullanımının suç sayılmamasıydı.⁹² Nükleer silahlara ilişkin tartışma sebebiyle kimyasal ve biyolojik silahlar Roma Statüsü kapsamına dahil edilemez ve bunların Statü kapsamında kovuşturulabilmesi için kapsamlı bir yasaklama ile Statü'nin bir ekinde yer alması gerekir.⁹³ Ayrıca VAHS m. 31/4 " tarafların bir terime özel bir mana vermek istediklerinin tespiti durumunda o terime o mananın verileceğini" düzenlemekte, bu da hazırlık aşamaları çerçevesindeki şüphesizliği reddetmektedir.⁹⁴ Heller, Roma Statüsü'nün kimyasal, biyolojik ve nükleer silahların kullanımını suç sayması gerektiğine inanmakla birlikte, antlaşmaların hala devlet iradesinin ifadesi olduğunu, yani devletlerin kusurlu antlaşmalar yapmakta özgür olduğunu belirterek ABD savunma eski bakanı Donald Rumsfeld'in "sahip olduğunuz antlaşmayı uygularsınız, olmasını istediğiniz antlaşmayı değil" sözünü hatırlatmaktadır.⁹⁵

William A. Schabas ise, bakteriyolojik ve kimyasal silahlara atıfta bulunan sondan önceki taslağın gereksiz acı ve gereksiz zararlara neden olan ve ayırım gözetmeyen silahlar üzerinde nükleer silahları kapsayacak kadar geniş bir yasak içermesine rağmen metinden çıkarıldığını, bunun da nükleer silahların hariç tutulmasına tepki gösteren bazı nükleer olmayan devletleri yatıştırmak için tasarlanmış bir uzlaşma olduğunu ifade etmektedir.⁹⁶ Bu durumun Roma Statüsü'nün biyolojik ve kimyasal silahları kapsamadığı argümanında 8. maddenin taslak geçmişine dayandırıldığını belirten Dapo Akande, bir antlaşmanın öncelikle hazırlık

⁹² Luisa Vierucci, "Obligation to Prosecute CBRN-Related International Crimes", *International Law and Chemical, Biological, Radio-Nuclear (CBRN) Events*, Chapter 32, 2022, Brill | Nijhoff, ss. 579-598, s. 583, Heller.

⁹³ Robert Cryer, "Commentary on the Rome Statute for an International Criminal Court: A Cadenza for the Song of Those Who Died in Vain?", *Journal of Armed Conflict Law*, December 1998, Vol. 3, No. 2 (December 1998), ss. 271-286, Oxford University Press, s. 275.

⁹⁴ Heller.

⁹⁵ A.g.e.

⁹⁶ William A. Schabas, "Chemical Weapons: Is it a Crime?", *Phd Studies in Human Rights*, 29 Nisan 2013. <http://humanrightsdoctorate.blogspot.com/2013/04/chemical-weapons-is-it-crime.html> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

aşamalarından hareketle yorumlamanın doğru olmadığı kanaatindedir.⁹⁷ Akande'ye göre VAHS'nin 32. maddesi uyarınca, hazırlık çalışmaları sadece belirsizliği gidermek için tamamlayıcı veya ikincil bir yorumlama aracı olarak kullanılmalıdır.⁹⁸ Alex Whiting'e göre de 120 ülkenin Roma Statüsü'nü kabul ettiklerinde neyi amaçladıklarını değerlendirmek neredeyse imkansızdır ve bu nedenle antlaşmanın yalın dili (burada da olduğu gibi) açık olduğunda geçerli olmalıdır.⁹⁹

B. ROMA STATÜSÜ BAKIMINDAN

Roma Statüsü m. 8/2(b), uluslararası hukukun mevcut sistemi içerisinde, uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir yasa ve geleneklerin diğer ciddi ihlallerini savaş suçu kapsamında düzenlemiş ve “zehir veya zehirli silahların kullanılması” ile “boğucu, zehirli veya diğer gazlar ile benzeri sıvı, malzeme veya cihazlar kullanılması” durumunu da bu kapsama dahil etmiştir. 2010'daki Kampala İnceleme Konferansı'nda Roma Statüsü m. 8/2-e'de bir değişiklik¹⁰⁰ kabul edilmiş ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalardaki savaş suçları listesi “zehir veya zehirli silah kullanma” ve “boğucu, zehirli veya diğer gazları ve tüm benzer sıvıları, malzemeleri veya cihazları kullanma”yı da içerecek şekilde genişletilmiştir.¹⁰¹ 121. maddenin 5. fıkrası uyarınca bu değişiklik, onu onayla-

⁹⁷ Dapo Akande, “Can the ICC Prosecute for Use of Chemical Weapons in Syria? EJIL:Talk!” *Blog of the European Journal of International Law*, 23 Ağustos 2013. <https://www.ejiltalk.org/can-the-icc-prosecute-for-use-of-chemical-weapons-in-syria/> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

⁹⁸ A.g.e.

⁹⁹ Alex Whiting, “The International Criminal Court, the Islamic State, and Chemical Weapons”, *Just Security*, 4 Kasım 2015. <https://www.justsecurity.org/27359/icc-islamic-state-chemical-weapons/> (Erişim Tarihi: 01.07.2020).

¹⁰⁰ International Criminal Court, Review Conference of the Rome Statute, *Draft resolution amending article 8 of the Rome Statute*, RC/WGOA/1/Rev.2, 4 June 2010, Kampala. <https://asp.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/234A4C10-5526-4F4E-8C36-A37A7D91D963/0/RCWGOA1Rev2ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

¹⁰¹ Ayrıca, Temyiz Dairesi'nin uluslararası hukukun iç silahlı çatışmalarda kimyasal silah kullanımını yasakladığını ve bu yasağın uluslararası ceza hukukunda da mevcut olduğunu ifade eden Tadic kararı için bkz: ICTY, Prosecutor v. Dusko Tadic a/k/a “DULE”, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction. Para. 119-128.

yan her taraf devlet için yürürlüğe girecektir.¹⁰² 1 Nisan 2021 tarihi itibarıyla 40 devlet değişikliği onaylamıştır.¹⁰³

Allen/Spence/Leal'e göre Roma Statüsü'nün savaş suçlarını tanımlayan maddesinde yer alan iki hüküm (m. 8/2-b (xvii) ve (xviii)) zımnen kimyasal ve biyolojik silahlara atıfta bulunabilir olsa da tüm kimyasal silahların ve biyolojik silahların buna dahil olup olmadığı net değildir.¹⁰⁴

Akande'ye göre "zehir ve zehirli silahlar" ve "boğucu, zehirli veya diğer gazlar" kelimeleri kimyasal silahların bir çeşidini kapsayacaktır.¹⁰⁵ İkinci ifade kimyasal silahları kapsamak amacıyla Cenevre Gaz Protokolü'nden¹⁰⁶ alınmıştır ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin bu ifadeyi kullanmaması Roma Statüsü'nün kimyasal silahları kapsamadığı anlamına gelmez.¹⁰⁷ Yazara göre bir gaz şeklinde olmayan silahlar m. 8/2-b (xvii)'nin kapsamına girmese de bu tartışmaya açıktır; çünkü zehirli (*poisonous*) ve toksik (*toxic*) kelimeleri büyük ölçüde eşanlamlıdır ve ayrıca pek çok kimyasal silah boğulma neticesinde ölüm ya da yaralanmaya sebep olmaktadır.¹⁰⁸ Allen/Spence/Leal'e göre ise, m. 8/2-b (xviii)'deki boğucu, zehirli veya diğer gazlar ve tüm benzer sıvılar, malzemeler ya da cihazlar genel olarak bazı kimyasal silahları kapsayacak şekilde yorumlanabilirse de tahriş ediciler gibi diğer kimyasal ajanlar zehir

<https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

¹⁰² Akande.

¹⁰³ United States Treaty Collection, Depositary, Status of Treaties, 10. a Amendment to article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court, Kampala, 10 June 2020. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XV-III-10-a&chapter=18&clang=_en (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

¹⁰⁴ Allen, Spence, Leal, s. 2.

¹⁰⁵ Akande.

¹⁰⁶ United Nations, Office for Disarmament Affairs, *Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare*, 1925. <https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/1925-geneva-protocol/> (Erişim Tarihi: 30.06.2020)

¹⁰⁷ Akande.

¹⁰⁸ A.g.e.

olmadıklarından bu kapsama dahil edilmeyebilir.¹⁰⁹ Suç Unsurları'nda her iki düzenleme (m. 8/2-b (xvii) ve (xviii)) için de “olayların olağan seyrinde, ölüme veya sağlığa ciddi zararlara neden olacak şekilde” şartı getirilmiştir.¹¹⁰ Bu şart, isyan kontrol ajanlarının kullanımının, savaş suçunun kapsamı dışında tutulduğunu göstermektedir.¹¹¹ Çünkü olayların olağan seyrinde isyan kontrol gazları kullanmak, genellikle ölüm veya sağlığa ciddi zararla sonuçlanmaz.¹¹²

Ralf Trapp, Roma Statüsü'nde Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin kullandığı “kimyasal silah” kavramı bulunmasa da “zehir veya zehirli silahların kullanılması” ve “boğucu, zehirli veya diğer gazlar ile benzeri sıvı, malzeme veya cihazlar kullanılması” terimlerinin 8. maddede bulunan savaş suçları altında düzenlendiğini ve 8. maddenin klor veya hardal gazının bir savaş silahı olarak kullanılması için de doğrudan uygulanacağını, dolayısıyla böyle bir kullanımın da UCM' nin yetkisi kapsamına gireceğini ifade etmektedir.¹¹³ Ayrıca Roma Konferansı'nda bu suçların örf ve adet hukuku statüsü tartışılmasa da kimyasal silahlar ve biyolojik ve zehirli silahlar savaş suçlarına ilişkin örf ve adet hukukuna göre eşit derecede yasaklanmıştır.¹¹⁴ Allen/Spence/Leal'e göre de,

¹⁰⁹ Allen, Spence, Leal, s. 10.

¹¹⁰ International Criminal Court, *Elements of Crimes*, The Hague, 2013, s. 18. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2022).

¹¹¹ Robin Geiß, “Poison, Gas and Expanding Bullets: The Extension of the List of Prohibited Weapons at the Review Conference of the International Criminal Court in Kampala”, *Yearbook of International Humanitarian Law*, Volume 13, Cambridge University Press/Springer, 2010, ss. 337-352, s. 343, Amal Alamuddin, Philippa Webb, “Expanding Jurisdiction over War Crimes under Article 8 of the ICC Statute”, *Journal of International Criminal Justice* 8, Oxford University Press, 2010, ss. 1219-1243, s. 1227.

¹¹² Geiß, s. 343, Alamuddin, Webb, s. 1227.

¹¹³ Ralf Trapp, “The Investigation Into the Islamic State and Chemical Weapons”, *Just Security*, 27 Ekim 2015. <https://www.justsecurity.org/27116/investigation-islamic-state-chemical-weapons/> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

¹¹⁴ Robert Cryer/Hakan Friman/Darryl Robinson/Elizabeth Wilmshurst, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Second Edition, Cambridge University Press, 2010, s. 304, United Nations, *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological*

uluslararası olan ve olmayan silahlı çatışmalarda kimyasal ve biyolojik silah kullanımına dair yasak uluslararası teamül hukuku statüsüne ulaşmıştır.¹¹⁵ Uluslararası örf ve adet hukuku, UAD Statüsü m. 38/1 (b)'de "hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılagelmiş kurallar" olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, bir uygulama, eğer devletler arasında tutarlıysa ve belirli bir süre boyunca devam ediyorsa ve devletler, uygulamanın yasal olarak zorunlu olduğuna inanıyorsa (opinio juris) tüm devletleri bağlayıcı bir geleneksel hukuk normuna dönüşebilir.¹¹⁶ Opinio juris'i belirlemenin önceden belirlenmiş bir yöntemi olmasa da belirli bir uygulamanın kanuni yasaklarının geçmişi, o uygulamadan kaçınmanın kanuni şekilde zorunlu olarak algılanma derecesinin bir yansıması olabilir.¹¹⁷ Kimyasal silahlar uzun bir süredir uluslararası hukuk tarafından yasaklanmıştır ve genelde kimyasal silahları da kapsadığı anlaşılan "zehir veya zehirli silahlar ve boğucu gazlar" ifadesi başta 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri olmak üzere birtakım belgelerle yasaklanmıştır ve her iki düzenleme de uluslararası teamül hukuku kuralı gücüne sahiptir.¹¹⁸

Roma Statüsü'nün 8. maddesi savaş suçlarını düzenlemektedir. İlgili maddenin 2. fıkrasında ise savaş suçu kapsamına "uluslararası hukuken mevcut sistemi içerisinde, uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir yasa ve geleneklerin diğer ciddi ihlalleri"ni alarak bu fiillerin neler olduğunu sıralamıştır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi Uluslararası İnsancıl Hukuk Danışma Servisi'nin hazırlamış olduğu Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Kapsamında Savaş Suçları ve Uluslararası İnsancıl Hukuktaki Kaynakları isimli karşılaştırmalı tabloda 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek Protokol I ve diğer ilgili metinlerin ciddi ihlalleri kısmında, biyolojik silah kullanımı, kimyasal silah kullanımı ve ayaklanma kontrol ajanlarının bir savaş yöntemi olarak kullanılmasının yasak olduğu

(*Biological and Toxin Weapons and on Their Destruction*, 1972. <https://front.un-arm.org/wp-content/uploads/2020/12/BWC-text-English.pdf> (Erişim Tarihi: 01.04.2021), 1993 Kimyasal Silahlar Sözleşmesi.

¹¹⁵ Allen, Spence, Leal, s. 3.

¹¹⁶ Brian D. Lepard, *Customary International Law A New Theory with Practical Applications*, Cambridge University Press, 2010, s. 6.

¹¹⁷ Allen, Spence, Leal, s. 3.

¹¹⁸ A.g.e., s. 4.

belirtilerek Uluslararası Kızılhaç Komitesi Geleneksel İnsancıl Hukuk Çalışması'nın 73, 74 ve 75. kurallarına atıfta bulunulmuştur.¹¹⁹ Adı geçen çalışmada, uluslararası silahlı çatışmalarda Roma Statüsü de dahil olmak üzere bir dizi uluslararası antlaşmada kimyasal silah kullanımının yasaklandığı belirtilerek Roma Statüsü m. 8(2)(b)(xviii)'e atıfta bulunulmuştur.¹²⁰ Ayrıca Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nde yer alan kimyasal silahların kullanımının yasaklanmasının, uluslararası olmayan silahlı çatışmalar da dahil olmak üzere her koşulda geçerli olduğu belirtilmiştir.¹²¹ Buna göre, devletlerin genellikle uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar için farklı bir askeri silah seti olmadığından uygulama, kuralın hem uluslararası hem de uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilirliği açısından uyumludur.¹²² Uluslararası veya uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda kimyasal silahların yasal olarak kullanılabilceğini iddia eden bir devlet olmadığı gibi, aksine, kimyasal silahların kesinlikle kullanılmaması ve yok edilmesi gerektiğine dair çok sayıda ifade bulunduğu belirtilmiştir.¹²³

Bir görüşe göre ise, kullanım koşullarına bağlı olarak, Roma Statüsü m. 8(2)(c)(i) kapsamında zalimane muamele, m.8(2)(e)(i) kapsamında sivil halka karşı kasıtlı saldırılar ya da sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenmesi halinde m. 7(1)(a) veya (k) kapsamında insanlığa karşı suç teşkil edebilir.¹²⁴

¹¹⁹ ICRC, Advisory Service on International Humanitarian Law, War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and Their Source in International Humanitarian Law, Comparative Table, s. 10. <https://www.icrc.org/en/document/war-crimes-under-rome-statute-international-criminal-court-and-their-source-international> (Erişim Tarihi: 07.11.2021).

¹²⁰ Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law Volume I: Rules*, Cambridge University Press, 2005, s. 259.

¹²¹ Henkaerts, Doswald-Beck, s. 261.

¹²² A.g.e., s. 262.

¹²³ A.g.e., s. 263.

¹²⁴ Andreas Zimmermann, Meltem Şener, "Chemical Weapons and the International Criminal Court", *The American Journal of International Law*, Vol. 108, No. 3 (July 2014), ss. 436-448, s. 448.

SONUÇ

UCM'nin kurulması ile, uluslararası suçların cezasız kalmaması ve yeni suçların işlenmesinin önüne geçilmesi amacıyla uzun yıllardan beri süren uluslararası ve daimi bir ceza mahkemesi arayışına ilişkin bir adım atılmıştır. Fakat bu arayış büyük ölçüde Mahkemenin kurulması açısından son bulmuş olup, uluslararası ceza adaletinin tesisi açısından hala varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir.

“İnsanlığa karşı suçlar”ın işlenmesinde kullanılan silahların bir çeşidini de kimyasal silahlar teşkil etmektedir. Fakat kimyasal silah teriminin açıkça Roma Statüsü'nde yer almaması, daha da önemlisi taslak metinde yer almasına rağmen daha sonra çıkarılması kimyasal silahların bilinçli olarak UCM'nin yargı yetkisinden çıkarılıp çıkarılmadığı sorusunu gündeme getirmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere bu sorun, antlaşmaların yorumlanması ile ilgilidir. Uluslararası antlaşmaların yorumlanmasına ilişkin kurallar dikkate alındığında kimyasal silahların Mahkemenin yargı yetkisine dahil edilmesi mümkün görünmektedir. Çünkü taraf devletlerin kimyasal silahları taslak metinden, Mahkemenin yargı yetkisi dışında bırakma niyeti ile çıkardıkları, kesin bir biçimde anlaşılmamaktadır. Ayrıca hazırlık çalışmaları, 1969 tarihli VAHS'nin 32. maddesi ve UHK'nin yukarıdaki yorumu da göz önünde bulundurulduğunda, belirsizliği gidermek için tamamlayıcı bir yorum aracıdır. Fakat taraf devletler kimyasal silahlar konusunda bir düzenlemeye gitmeyerek sessiz kalmıştır. Hazırlık çalışmalarında yer almasına rağmen Statü'nün nihai halinde yer alması, yukarıda da bahsedildiği üzere nükleer silahlara ilişkin tartışmanın neticesinde olmuştur. Ancak uluslararası hukukta kimyasal ve biyolojik silah kullanımının nükleer silah kullanımından farklı şekilde ele alındığı belirtilmektedir.¹²⁵ Çünkü 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması, 1972 Bakteriyolojik ve Toksin Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanması Yasaklanması ve İmha Edilmesi Sözleşmesi ve 1993 Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretimimin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili

¹²⁵ Allen, Spence, Leal, s. 11.

Sözleşme'nin aksine, kullanımını yasaklamamıştır.¹²⁶ Yani taraf devletlerin kimyasal silah kullanımını Roma Statüsü'nün yargı yetkisi dışında bırakma niyetlerine yönelik açık ve kesin bir emare bulunmamaktadır.

Ayrıca Statü'nün 8. maddesinde düzenlenen "zehir veya zehirli silahların kullanılması" ve "boğucu, zehirli veya diğer gazlar ile benzeri sıvı, malzeme veya cihazlar kullanılması" pek tabii ki kimyasal silahları da kapsayabilecektir. Çünkü zehirli silah, gaz ve sıvılar da çeşitli kimyasallardan oluşmaktadır. Bunun yanında m. 8/2-b'de yer alan "uluslararası hukukun mevcut sistemi içerisinde, uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir yasa ve geleneklerin diğer 'ciddi ihlalleri' " düzenlemesi gereği kimyasal silah kullanımı insancıl hukuk kuralları kapsamında da değerlendirilebilir.

1969 tarihli VAHS'nin 31. maddesinin 1. fıkrasında yer alan "antlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle" yorumlama kuralının bir gereği olarak da kimyasal silahların, "insanlığın vicdanını derinden sarsan zulümlerin ve uluslararası topluma yönelik ciddi suçların cezasız kalmamasını" amaç edinen Statü ile UCM'nin yargı yetkisine dahil olduğu kanaatindeyiz. Tabii ki tüm bu tartışmaları çözüme kavuşturmak yolunda atılacak en yerinde adım Roma Statüsü'nde yapılacak bir değişiklik olacaktır.

¹²⁶ A.g.e., s. 11.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Einrichtung eines internationalen Strafgerichtshofs war schon immer ein Bedürfnis der internationalen Gemeinschaft, um die humanitären Tragödien in der Welt zu bestrafen, neue menschliche Tragödien zu verhindern und vor allem um Kriegsverbrechen zu verurteilen.

Im Vorwort des Römischen Statuts heißt es, dass schwere Verbrechen den Frieden, die Sicherheit und das Wohlergehen der Welt bedrohen. Bei der Einrichtung des Internationalen Strafgerichtshofs mit dem Römischen Statuts ist es beabsichtigt, dass die schwersten Verbrechen gegen die internationale Gemeinschaft insgesamt nicht ungestraft bleiben und dass eine wirksame Strafverfolgung durch Maßnahmen auf nationaler Ebene und eine verstärkte internationale Zusammenarbeit sichergestellt wird. Die Vertragsstaaten haben das Römische Statut unterzeichnet und erklärt, dass sie entschlossen sind, die Straflosigkeit der Täter dieser Verbrechen zu beenden und zur Verhütung solcher Verbrechen beizutragen. Im Jahr 1998 wurde das Römische Statut verabschiedet.

Zu den Kritikpunkten, die an den Gerichtshof herangetragen wurden, gehört, dass der Begriff Chemiewaffen nicht explizit in den Bestimmungen des Römischen Statuts enthalten ist, die die sachliche Zuständigkeit des Gerichtshofs in Bezug auf das Thema regeln. Neben der Tatsache, dass der Begriff Chemiewaffen nicht explizit enthalten ist, ist der Hauptdiskussionspunkt die Streichung dieses Begriffs aus der endgültigen Fassung des Textes, obwohl er im Entwurf der Artikel des Statuts enthalten ist. Dies führte zu der Debatte, ob die Vertragsstaaten der Konvention den Einsatz chemischer Waffen absichtlich ungestraft ließen.

Einige Autoren sind der Meinung, dass der Begriff Chemiewaffen absichtlich aus dem Statut entfernt wurde und daher nicht in die Zuständigkeit des Gerichtshofs fällt, während einige Autoren der Meinung sind, dass der Einsatz chemischer Waffen im Rahmen anderer im Statut verbotener Handlungen bestraft werden kann.

Gemäß Artikel 31/1, die die allgemeine Auslegungsregel des Wiener Übereinkommens von 1969 über das Recht der Verträge regelt; "Ein Vertrag ist nach Treu und Glauben in Übereinstimmung mit der gewöhnlichen, seinen Bestimmungen in ihrem Zusammenhang zukommenden Bedeutung und im Lichte seines Zieles und Zweckes auszulegen."

Absatz 2 des Artikels 31 zielt darauf ab, zu definieren, was der Kontext der Verträge umfasst. Hierbei handelt es sich um Einführungen und Anhänge sowie gegebenenfalls um alle anderen relevanten Vertragstexte, die zwischen den Parteien geschlossen wurden und die späteren einschlägigen Einstellungen der Parteien werden auch berücksichtigt.

Die Tatsache, dass diese beiden Arten von Dokumenten in Absatz 2 als Teil des "Kontextes" erwähnt werden, erfordert nicht unbedingt, dass sie als integraler Bestandteil des Vertrags angesehen werden. Ob sie tatsächlich Bestandteil des Vertrags sind, hängt in jedem Fall von den Absichten der Parteien ab. Zur Auslegung der Vereinbarung sollten diese in Absatz 2 vorgesehenen Kategorien von Dokumenten als Teil des Kontextes betrachtet werden, um die gewöhnliche Bedeutung der Vertragsbedingungen zu erreichen, und nicht als absoluter Beweis für die Lösung der Unklarheit und Mehrdeutigkeit.

Im 4. Absatz des 31. Artikels des Wiener Übereinkommens heißt es: "Eine besondere Bedeutung ist einem Ausdruck beizulegen, wenn feststeht, dass die Vertragsparteien dies beabsichtigt haben." Absatz 4 sieht einen gewissen Grad an außergewöhnlichen Umständen vor. Unabhängig von der kontextuellen Bedeutung des Begriffs haben die Parteien die Absicht, ihm eine besondere Bedeutung zu geben. Wenn eine Abweichung von der gewöhnlichen Bedeutung eines Begriffs vorliegt, demnach reicht es nicht aus, zu beweisen, dass eine Partei einen bestimmten Begriff nur in einem bestimmten Sinn verwendet. Die Absichten der beiden Parteien ist zu beweisen.

Der 32. Artikel des Wiener Übereinkommens regelt, dass Ergänzende Auslegungsmittel, insbesondere die vorbereitenden Arbeiten und die Umstände des Vertragsabschlusses herangezogen werden können, um die Bedeutung zu bestätigen, die sich aus der Anwendung von Artikel 31 ergibt, oder um die Bedeutung zu bestimmen, wenn die Auslegung nach Artikel 31 a) die Bedeutung mehrdeutig oder unklar lässt oder b) zu einem offensichtlich sinnlosen oder unvernünftigen Ergebnis führt.

Unter Berücksichtigung der Regeln zur Auslegung internationaler Verträge scheint es möglich, chemische Waffen in die Zuständigkeit des Gerichtshofs einzubeziehen. Denn es ist nicht eindeutig zu erkennen, dass die Vertragsstaaten chemische Waffen mit der Absicht aus dem Textentwurf ausgeschlossen haben, sie von der Gerichtsbarkeit des Gerichtshofs

auszuschließen. Darüber hinaus ist die vorbereitende Arbeit ein ergänzendes Interpretationsinstrument, um die Mehrdeutigkeit zu beseitigen, unter Berücksichtigung des 32. Artikels der Wiener Übereinkommens von 1969 und der Interpretation der Völkerrechtskommission.

Als Erfordernis der Auslegungsregel in Artikel 31 Absatz 1 des Wiener Übereinkommens über das Recht der Verträge von 1969 sollten chemische Waffen in die Zuständigkeit des Statuts aufgenommen werden, das beabsichtigt, dass die Gräueltaten, die das Gewissen der Menschheit zutiefst erschüttern, und schwere Verbrechen gegen die internationale Gemeinschaft nicht ungestraft bleiben. Die in Artikel 8 des Statuts geregelte "Verwendung von Gift oder giftigen Waffen" und "die Verwendung erstickender, giftiger oder gleichartiger Gase sowie aller ähnlichen Flüssigkeiten, Stoffe oder Vorrichtungen" natürlich umfassen auch chemische Waffen da auch giftige Waffen, Gase und Flüssigkeiten aus verschiedenen Chemikalien bestehen.

KAYNAKÇA**Kitap / Makale / Tez**

AKANDE, Dapo. "Can the ICC Prosecute for Use of Chemical Weapons in Syria? EJIL:Talk!" *Blog of the European Journal of International Law*, 23 Ağustos 2013. <https://www.ejiltalk.org/can-the-icc-prosecute-for-use-of-chemical-weapons-in-syria/> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

ALAMUDDIN, Amal / WEBB, Philippa. "Expanding Jurisdiction over War Crimes under Article 8 of the ICC Statute". *Journal of International Criminal Justice* 8. Oxford University Press, 2010, ss. 1219-1243.

ALLEN, Kara / SPENCE, Scott / LEAL, Rocío Escauriaza. "Chemical and Biological Weapons Use in the Rome Statute: A Case for Change", *Vertic Brief*, 14 February 2011.

ASLAN, M. Yasin. *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara: Bilge Yayınevi, 2017.

ASLAN, M. Yasin. *Teoride ve Uygulamada Savaş Suçları*, Ankara: Bilge Yayınevi, 2016

AUST, Anthony. *Modern Treaty Law and Practice*, 2nd Edition, New York: Cambridge University Press, 2007.

CAŞIN, Mesut Hakkı. *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*, Cilt I, Legal, İstanbul: 2013.

CLARK, Roger S. "Building on Article 8(2)(b)(xx) of the Rome Statute of the International Criminal Court: Weapons and Methods of Warfare", *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, Vol. 12, No. 3 (Summer 2009), University of California Press, ss. 366-389.

CRAWFORD, James. *Brownlie's Principles of Public International Law*, Eighth Edition, Oxford University Press, 2012.

CRYER, Robert. "Commentary on the Rome Statute for an International Criminal Court: A Cadenza for the Song of Those Who Died in Vain?", *Journal of Armed Conflict Law*, December 1998, Vol. 3, No. 2 (December 1998), ss. 271-286, Oxford University Press.

CRYER, Robert / FRİMAN, Hakan / ROBINSON, Darryl / WILMSHURST, Elizabeth. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Second Edition, Cambridge University Press, 2010.

ÇELİK, Edip F. *Milletlerarası Hukuk Birinci Kitap*, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1984.

DÖRMANN, Knut. *Elements of War Crimes Under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary*, New York: Cambridge University Press, 2004.

DÖRR, Oliver / SCHMALENBACH, Kirsten. *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary*, 2nd Edition, Springer, 2018.

DUBLER, Robert / KALYK, Matthew. *Crimes against Humanity in the 21st Century Law, Practice and Threats to International Peace and Security*, Brill/Nijhoff, Leiden; Boston: 2018.

ERDAL, Selcen. *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018.

FITZMAURICE, Malgosia / ELIAS, Olufemi / MERKOURIS, Panos. *Treaty interpretation and the Vienna Convention on the Law of Treaties: 30 years on*. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010.

GARDINER, Richard. *Treaty Interpretation*, Oxford University Press, New York, 2011.

GEİŞ, Robin. "Poison, Gas and Expanding Bullets: The Extension of the List of Prohibited Weapons at the Review Conference of the International Criminal Court in Kampala", *Yearbook of International Humanitarian Law*, Volume 13, Cambridge University Press/Springer, 2010, ss. 337-352.

GÜNDÜZ, Aslan. "Ege Denizi Kıta Sahaneliği Davası ve Bazı Düşünceler", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl 1983, Cilt 3, Sayı 2, ss. 11-23.

HELLER, Kevin Jon. "The Rome Statute Does Not Criminalise Chemical and Biological Weapons", *OpinioJuris*, 05.11.2015. <http://opiniojuris.org/2015/11/05/why-the-rome-statute-does-not-criminalise-chemical-and-biological-weapons/> (Erişim Tarihi: 01.07.2020).

HENCKAERTS, Jean-Marie / DOSWALD-BECK, Louise. *Customary International Humanitarian Law Volume I: Rules*, Cambridge University Press, 2005.

KARATAŞ, Salih. *Uluslararası Hukukta Silahsızlanma ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW)*, Legal, İstanbul: 2015.

LA HAYE, Eve. *War Crimes in International Armed Conflict*, New York: Cambridge University Press, 2008

LEPARD, Brian D. *Customary International Law A New Theory with Practical Applications*, Cambridge University Press, 2010.

MBENGUE, Makane Moise. "Rules of Interpretation (Article 32 of the Vienna Convention on the Law of Treaties)", *ICSID Review*, Vol. 31, No. 2 (2016), ss. 388-412.

MORTENSON, Julian Davis. "The Travaux of Travaux: Is the Vienna Convention Hostile to Drafting History?", *The American Journal of International Law*, Vol. 107: 780-822, 2013.

ÖNOK, R. Murat. *Tarihî Perspektifiyle Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2003.

RIS, Martin. "Treaty Interpretation and ICJ Recourse to Travaux Préparatoires: Towards a Proposed Amendment of Articles 31 and 32 of the Vienna Convention on the Law of Treaties", *Boston College International Comperative Law Review*, Volume 14, Issue 1, Article 8, 12-1-1991.

SCHABAS, William A. *Genocide in International Law – The Crime of Crimes*, Cambridge University Press, 2009.

SCHABAS, William A. "Chemical Weapons: Is it a Crime?", *Phd Studies in Human Rights*, 29 Nisan 2013. <http://humanrightsdoctorate.blogspot.com/2013/04/chemical-weapons-is-it-crime.html> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

SHAW, Malcom N. *Uluslararası Hukuk*. Sekizinci Baskı, Çeviri Editörü: İbrahim Kaya, Çevirenler: Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara: 2018.

SHIRLOW, Esmé / WAIBEL, Michael. "A Sliding Scale Approach to Travaux in Treaty Interpretation: The Case of Investment Treaties", *British Yearbook of International Law*, March 2021.

SINCLAIR, Sir Ian. *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, 2nd Edition, Manchester University Press, 1984.

STAHN, Carsten. *A Critical Introduction to International Criminal Law*, Cambridge University Press, 2019.

STRYDOM, Hennie. "Prohibited Weapons and the Means and Methods of Warfare in the Rome Statute". *South African Yearbook of International Law*, Vol. 35 (2010): 97-110.

SUR, Melda. *Uluslararası Hukukun Esasları*, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Beta, İstanbul: 2017.

TRAPP, Ralf. "The Investigation Into the Islamic State and Chemical Weapons", *Just Security*, 27 Ekim 2015. <https://www.justsecurity.org/27116/investigation-islamic-state-chemical-weapons/> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

UYSAL, Gizem. *Nüremberg Mahkemesi'nden Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Savaş Suçları*, Ankara: Yetkin, 2020.

ÜLGEN, Mert. *The Role of International Criminal Court on Universal Jurisdiction in Terms of Genocide*, Der Yayınları, İstanbul: 2018.

VIERUCCI, Luisa, "Obligation to Prosecute CBRN-Related International Crimes", *International Law and Chemical, Biological, Radio-Nuclear (CBRN) Events*, Chapter 32, 2022, Brill | Nijhoff, ss. 579-598.

WALDOCK, Sir Humphrey. Third report on the law of treaties, Document A/CN.4/167 and Add.1-3, *Yearbook of the International Law Commission*, 1964, Vol. II.

WHITING, Alex. "The International Criminal Court, the Islamic State, and Chemical Weapons", *Just Security*, 4 Kasım 2015. <https://www.justsecurity.org/27359/icc-islamic-state-chemical-weapons/> (Erişim Tarihi: 01.07.2020).

YAĞMUROĞLU, Ozan. "Kimyasal Silahlara Yönelik Olarak Alınan Önlemlerin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Perspektifinde Değerlendirilmesi", *Afet ve Risk Dergisi*, 3(2), 2020, ss. 125-142.

ZIMMERMANN, Andreas/ŞENER, Meltem. "Chemical Weapons and the International Criminal Court". *The American Journal of International Law*, Vol. 108, No. 3 (July 2014), ss. 436-448.

Belgeler / Yargı Kararları

1993 tarihli Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretimini, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme. *Resmi Gazete*, Tarih: 3 Mayıs 1997, Sayı: 22978. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22978_1.pdf (Erişim Tarihi: 31.03.2021).

Belgium, Draft Amendments to the Rome Statute on War Crimes, 29 September 2009. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2009/CN.733.2009-Eng.pdf> (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II, s. 220. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf (Erişim Tarihi: 30.12.2019).

ICRC, *Advisory Service on International Humanitarian Law, War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and Their Source in International Humanitarian Law*, Comparative Table.

<https://www.icrc.org/en/document/war-crimes-under-rome-statute-international-criminal-court-and-their-source-international> (Erişim Tarihi: 07.11.2021).

ICJ Reports, “*Ambatielos Case (Merits: Obligation to Arbitrate)*”, Judgment of July 1st, 1952, p. 28.

ICJ Reports, “*Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations*”, Advisory Opinion, 1950, p. 4.

ICJ Reports, “*Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland)*”, Jurisdiction of the Court, Judgment, 1973, p. 3.

ICJ Reports, “*Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)*”, Judgment, 1978, p. 3.

ICJ Reports, “*Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter)*”, Advisory Opinion of May 28th, 1948, p. 57.

ICJ Reports, “*Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276*” (1970), Advisory Opinion, 1971, p. 16.

ICTY, Prosecutor v. Dusko Tadic a/k/a “DULE”, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction. <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

International Criminal Court, *1998 Rome Statute of the International Criminal Court*, 2011. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

International Criminal Court, *Review Conference of the Rome Statute, Draft resolution amending article 8 of the Rome Statute*, RC/WGOA/1/Rev.2, 4 June 2010, Kampala. <https://asp.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/234A4C10-5526-4F4E-8C36-A37A7D91D963/0/RCWGOA1Rev2ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

International Criminal Court, *Review Conference of the Rome Statute, Resolutions*, ICC-ASP/8/Res.6, s. 4. https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/ICC-ASP-8-Res.6-ENG.pdf (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

International Criminal Court, *Elements of Crimes*, The Hague, 2013, s. 18. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2022).

Publications of the Permanent Court of International Justice. Series A.-No. 70 September 7th, 1927 Collection of Judgements the Case of the S.S. "Lotus".

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yasama, İhtisas Komisyonları, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Mevzuat, *Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü*. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

United Nations Conference on the Law of Treaties, *First and Second Sessions Vienna*, 26 March- 24 May 1968 and 9 April- 22 May 1969, A/CONF.39/C.1/L.156, Official Records, Document of the Conference, United Nations, New York, 1971.

United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, *Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court*, A/CONF.183/2/Add.1, 14 April 1998. <https://digitallibrary.un.org/record/253772#record-files-collapse-header> (Erişim Tarihi: 30.03.2021).

United Nations, *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction*, 1972. <https://front.un-arm.org/wp-content/uploads/2020/12/BWC-text-English.pdf> (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

United Nations, Office for Disarmament Affairs, *Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare*, 1925. <https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/1925-geneva-protocol/> (Erişim Tarihi: 30.06.2020).

United Nations, *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1969, Treaty Series, vol. 1155, p. 331. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

United States Treaty Collection, Depositary, Status of Treaties, *10. a Amendment to article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court*, Kampala, 10 June 2020. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10-a&chapter=18&clang=_en (01.04.2021).

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi. BM Enferyasyon Merkezi UNIC-Ankara. <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasmalar%20Hukuku%2069.pdf> (Erişim Tarihi: 01.04.2021).